

5. Физическое развитие детей и подростков Российской Федерации // Сб. материалов. Выпуск VI / под ред. акад. РАН и РАМН А.А. Баранова, член-корр. АПМН В.Р. Кучмы. – М.: Издательство «Педиатр», 2013. – 192 с.

6. Характеристика кардиореспираторных показателей у спортсменов – коренных жителей северных и южных районов Республики Каракалпакстан: Автореферат / А.К. Утепбергенов. Нукус: 2010. –С. 62.

**REZYUME.** O'rganish natijalari Qoraqalpog'iston Respublikasining Nukus shahri va Mo'ynoq tumanida yashovchi 7-8 yoshli bolalarning jismoniy rivojlanishida jiddiy farqlar yo'qligini ko'rsatdi. Vaholanki, Nukuslik o'g'il-qizlarning o'pka sig'imi Mo'ynoq tumanidagi bolalarga qaraganda ancha yuqori, bu esa organizmning funksional imkoniyatlari yuqori ekanligidan dalolat beradi. Binobarin, yashash sharoitlari uning jismoniy rivojlanish darajasiga qaraganda, bolaning tanasining funktsional ko'rsatkichlariga ko'proq ta'sir qiladi. Olingan natijalarga ko'ra, Mo'ynoq tumanidagi boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya jarayonini tashkil etishda maktabning jismoniy tarbiya dasturiga chidamlilikni rivojlantirish mashg'ulotlarini ko'proq kiritish mumkin.

**РЕЗЮМЕ.** Результаты исследования показали, что физическое развитие детей 7-8 лет, проживающих в городе Нукус и Муйнакском районе, значительных различий не имеет. Тем, не менее, у мальчиков и девочек из города Нукуса значительно выше, чем у детей из Муйнакского района, показатели жизненной емкости легких, что указывает на более высокий функциональный потенциал организма. Следовательно, условия проживания оказывают более выраженное влияние на функциональные показатели организма ребенка, чем на уровень его физического развития. В силу полученных результатов при организации процесса физического воспитания младших школьников в Муйнакского района в школьную программу по физическому воспитанию возможно включение большего количества часов на развитие выносливости.

**SUMMARY.** The results of the study showed that the physical development of children 7-8 years old, living in the city of Nukus and Muynak district, does not have significant differences. However, boys and girls from the city of Nukus have significantly higher lung capacity than children from the Muynak region, which indicates a higher functional potential of the body. Consequently, living conditions have a more pronounced effect on the functional indicators of the child's body than on the level of his physical development. Due to the results obtained, when organizing the process of physical education of younger schoolchildren in the Muynak district, it is possible to include more hours for the development of endurance in the school program for physical education.

## **ФИЗИКАНИНГ МЕХАНИКА БЎЛИМИ МУАММОЛИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ ЎҚИТИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ**

**А.А.Ибадуллаев – ўқитувчи**

*Навоий давлат кончилиқ ва технологиялар университети ҳузуридаги Нукус кончилиқ институти*

**Таянч сўзлар:** муаммоли таълим, жамоада ишлаш, талаба, ўқитувчи, ўқув машғулоти, шахсга йўналтирилган таълим.

**Ключевые слова:** проблемное обучение, работа в команде, студент, преподаватель, учебные занятия, личностно-ориентированное образование.

**Key words:** problem-based learning, teamwork, student, teacher, training sessions, personality-oriented education.

Бўлажак мутахассисларнинг илмий-услубий тайёргарлигини шакллантиришда инновацион методлар орқали физик тушунчаларни шакллантириш муҳим илмий ва педагогик муаммо ҳисобланади. Педагогикада ўқитиш методларини таснифлашга ягона ёндашув мавжуд эмас. Ўқитиш методларини билиш манбалари бўйича таснифлаш анча оддий бўлиб, улар амалиётда кенг тарқалган. Бу белги бўйича методлар қуйидаги уч гуруҳга бўлинади: оғзаки, кўрсатмали ва амалий методлар. Бу методлар ўзаро боғлиқ бўлганлиги сабабли уларни доим ҳам аниқ чегаралаб бўлмайди. Ҳар бир ўқитиш методининг ўз вазифаси бор [3:105].

Педагогик адабиётларда муаммоли таълимнинг илмий-назарий асослари ҳақида гап борганда, уни таълимнинг методи, принципи ёки алоҳида тизим деб ҳисоблаш ҳолатлари учрайди. Муаммоли таълимни қандай номланишдан қатъи назар, унинг асосий хусусияти – талабанинг ақлий фаоллигини ошириш, мустақил, илмий, ижодий изланиш, интегратив ёндашув асосида ўзи учун янги билим, кўникма ва малакаларни кашф этишдан иборатдир [2:66].

Муаммоли таълим технологиялари ва бошқа шахсга йўналтирилган таълим методлари олий таълимда кўплаб таълимий муаммоларни ҳал қилишга ёрдам беради. Бунда олий таълимда, айниқса, ташкилий ва коммуникатив билим ва кўникмалар шаклланади, асосийси ўқув машғулотида психологик-педагогик мослашув ва рефлексив таълим қўлланиладиган микроклим яратилади.

Муаммоли таълим элементлари орқали олиб бориладиган дарс самарадорлиги ва амалий йўналтирилганлиги билан аҳамиятлидир. Муаммоли ўқув машғулотлари талабаларининг мустақил фаолиятини ривожлантиради ҳамда мустаҳкам билим ва кўникмаларини шакллантиради. Ўқув фаолияти жараёнида шундай шароитлар яратиладики, улар талабага репродуктив кўринишдан ижодий фаолият кўринишига ўтишга имкон беради.

Педагоглардан талабаларига нафақат мустаҳкам билимлар бериш талаб қилинади, балки шу билан бирга ўқув машғулотида талаба таълим-тарбияси ва ривожланиши учун шарт-шароит яратиш, уларни ўз

иши мақсадини аниқлашга ўргатиш, ташкиллаштириш, таҳлил қилиш, ўз фаолиятини баҳолаш, билимларни мустақил ўзлаштириш, уларни турли хил ўқув фаолиятида қўллашга, ҳар бир мутахассиснинг лаёқати, қизиқиши ва қобилиятига қараб индивидуал ривожланиш ҳақ-ҳуқуқини таъминлашга имкон беради.

Ўқув фаолиятининг бундай дифференциаллиги турли даражадаги билимларга эга бўлган талабаларнинг келажақда бир хил шаклланиб бориши имкониятини таъминлайди.

Анъанавий дарс жараёнида ўқитувчи дарснинг мақсади ва вазифаларини белгиловчи, уларни амалга оширишга масъул ягона шахс. Ўқитувчи тушунтиради, сўрайди, баҳолайди, талабалар эса таълимнинг фаолиятсиз қатнашчилари бўлиб иштирок этишади, улар, асосан эшитишади ва жавоб беришади [3:105].

Муаммоли таълимда ўқитувчи таълимнинг ташкилотчиси сифатида майдонга чиқади, у таълим жараёнини бошқаради. Ўқитувчи бу жараёнда маслаҳатчи, талабаларининг ёрдамчисига айланади. У ўз вазифаларининг бир қисmini ўқув материалларини қайта ишлашда) ўзаро ва ўз-ўзини назорат қилиш) ўқитувчи томонидан ишлаб чиқилган қоида бўйича талабаларга тақсимлайди. Бу эса ўз навбатида талабаларининг таҳлилий ижодий фаолияти, ўқитувчи тилида гапириш, хулоса қилиш, ўз нуқтаи назарини ёритиб бериш учун замин яратади.

Муаммоли таълим технологиялари талабаларининг шахсий камол топишини таъминлайди, ҳар бир талаба учун ўз-ўзини такомиллаштириш ва намоён қилишга шароит яратади. Ҳар бир шахс индивидуаллиги ва фаолиятнинг ҳар хиллиги талабаларнинг ҳар бирига таълим жараёнида шахсий ўрнини топишга ёрдам беради [4:98].

Муаммоли таълим ўзининг махсус тушунчаларига эга бўлиб, уларнинг моҳиятини билмасдан туриб, машғулотларни муаммоли тарзда ташкил этиб бўлмайди. Муаммоли таълим қуйидаги асосий тушунчаларга эга: муаммо, муаммоли савол, муаммоли вазифа, муаммоли топшириқ, муаммоли вазият.

Физика фани дарсида муаммолар асосан икки ҳолда: масала ечиш ва мустақил эксперимент ўтказиш пайтида

қўлланилади. Физика ўқитишда ўқув муаммоси мазмун бўйича уч гуруҳга бўлинади: назарий, амалий ва аралаш турдаги муаммолардир. Назарий муаммолар янги қонуниятларни хулосалашда, экспериментнинг натижасини назарий жиҳатдан асослашда ва уларни олдиндан айтишда, тадқиқот юргизиш билан масала ишлаш кабиларда қўлланилади. Амалий ўқув муаммолари талабадан турли амалий масалаларни ечишни, унга тегишли бўлган, ҳал қилишнинг янги йўллари топишни тақоза қилади. Албатта ҳар қандай амалий ишнинг бажарилиши назарий таҳлилсиз амалга оширилиши мумкин эмас. Аммо, муаммо амалий жиҳатдан ифодаланганда масаланинг назарий томони ёрдамчи восита сифатида фойдаланилади. Масалан, уларга қуйидагича вазифа берилиши мумкин. Каталиклар орасида у ёки бу боғланишни ҳосил қилиш ва геометрик образга киритиб, график кўринишида ифодалаш талабаларни «кўр-кўрона ёдлаб олиш» заруратидан қутқаради. Графиклар фақат физик қонуनларни ифодалаш учун эмас, балки масалаларни ечишда ҳам ифодаланади. Албатта, бу фақат амалий аҳамиятига эга, бироқ, шундай бўлса ҳам улардан маълум назарий билимни ва уни амалда қўллашни билишни талаб қилади [5:130].

Амалий муаммога янги қонуниятларни тажрибада аниқлашга қаратилган вазифаларни ҳам қўшса бўлади. Тажрибани бажаришдан олдин қандай катталик ўлчанади, қанақа қонун кўрсатилади, бунинг учун қандай катталиклар маълум бўлиши керак ва бу катталиклар ўзаро ўлчанадиган катталик билан қандай боғланган, тажрибани муваффақиятли ўтказиш учун унинг қандай шарти албатта бажарилиши кераклигини

аниқлаш зарур. Тажриба натижалари синчиклаб муҳокама қилиниши керак.

Ўқув материалларини ўзлаштиришга қийналадиган талабаларга индивидуал топшириқлар берилади, улар ўқитувчидан маслаҳат олиш имкониятига эга бўладилар. Таълимнинг муваффақиятлилиги узлуксиз ўзаро алоқадорлик, яъни ҳар бир талабанинг муваффақиятли ҳаракати ҳақидаги маълумотни ўз вақтида олиши билан боғлиқ. Шунинг учун ҳар бир амалий машғулотдан кейин талабалар ўқув материалнинг шу қисмини қай даражада ўзлаштирилганлиги натижалари бўйича баҳолаш ўтказилади [6:89-92].

Муаммоли таълим технологияларини қўллаш учун ўқитувчи қуйидаги кўникмаларга эга бўлиши зарур:

- муаммоли дастурни тузиш;
- технологик ҳаритани туза олиш;
- талабалар билан биргаликда дарс мавзусини ва мақсад-вазифаларни ёритиш;
- урта даражада (репродуктив, конструктив, ижодий) билимларни ва шаклланган кўникмаларни намоён қилиш;
- ўрганилаётган ва ўзлаштирилган билимларни аниқлаб бориш учун ривожлантирувчи ва таълимий тарқатма материалларни тузиш;
- урта даража бўйича тестлар тузиш;
- назорат ишлари натижалари бўйича ўрганилганлик даражасини тадқиқ этиш;
- билиш ва бажара олиш тушунчаларини ажрата олиш;
- ҳар бир керакли ўқув материални танлай олиш.

Муаммоли ўқитишнинг лойиҳалаш босқичлари 1-жадвалда келтирилган [1:154].

#### 1-жадвалда. Муаммоли ўқитишни лойиҳалаш босқичлари

| БОСҚИЧЛАР                                                                                                      | ПЕДАГОГ ФАОЛИЯТИ                                                                                                                                                                                                                                          | ТАЛАБА ФАОЛИЯТИ                                                                                                                                                                                                                      |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Муаммоларни шакллантириш                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                      |
| Муаммони аниқлаштириш. Лойиҳани танлаш ва асослаш                                                              | Муаммоли таълим учун мос бўлган мавзуларни олдиндан ўйлаб қўяди. Талабаларга ҳамкорликда мавзу танлашларини таклиф қилади. Улар томонидан таклиф қилинган мавзулар муҳокамасида иштирок этади.                                                            | Мавзу юзасидан муҳокама ва умумий қарорни қабул қилиш. Талабаларнинг бир гуруҳи педагог билан ҳамкорликда мавзуларни танлайди ва қолганларга эълон қилади. Мавзуларни мустақил танлайдилар ва гуруҳдошлари билан муҳокама қиладилар. |
| Бўлажак фаолият таҳлили лойиҳа мавзусида кичик мавзуларни аниқлаш.                                             | Олдиндан ўзига кичик мавзуларни ажратади ва талабаларга танлаш учун таклиф этади, ҳамкорликда амалга оширади                                                                                                                                              | Ҳар бир талаба ўзи учун кичик мавзу (роль, вазифа) танлайди. Фаол муҳокама ва мавзулар вариантларини таклиф қилиш.                                                                                                                   |
| Ижодий гуруҳларни ташкиллаштириш                                                                               | Ўзлари учун аниқ кичик мавзу ва фаолият турларини танлаган талабаларни бирлаштиришга қаратилган ташкилий ишни амалга оширади.                                                                                                                             | Танланган ролларидан келиб чиққан ҳолда кичик гуруҳлар ташкил қиладилар.                                                                                                                                                             |
| 2. Муаммо бўйича лойиҳа ишлаб чиқиши (режалаштириш ва фаолиятни ташкиллаштириш)                                |                                                                                                                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                      |
| Тадқиқот ишлари учун зарурий материалларни тайёрлаш: саволлар гуруҳ вазифаларини шакллантириш, адабиёт танлаш. | Агар лойиҳа қатга бўлса, педагог ўзи олдиндан изланиш фаолияти учун вазифа ва саволларни ишлаб чиқади, адабиётлар рўйхатини тайёрлайди, лойиҳада иштирок этувчилар индивидуал хусусиятларидан келиб чиқиб, уларнинг иштирок даражаси турли бўлиши мумкин. | Вазифалар ишлаб чиқишда иштирок этиш, уларнинг кучли ва заиф томонларини имконият ва қийинчиликларини аниқлаш.                                                                                                                       |
| Технологик жараёни режалаштириш                                                                                | Маслаҳат бериш, ишни мувофиқлаштириш, талабалар фаолиятини рағбатлантириш                                                                                                                                                                                 | Изланиш фаолияти, бир-бирига ишнинг бориши ҳақида маълумотлар бериб бориши.                                                                                                                                                          |
| Хужжатлар ишлаб чиқиш. Лойиҳа ишнинг натижаларни ифодалаш шаклини аниқлаш.                                     | Муҳокамаларда қатнашади, умумий йўналишлар бўйича назорат олиб боради.                                                                                                                                                                                    | Аввал кичик гуруҳларда, кейин умумий гуруҳларда фаолият режаси, изланиш фаолиятининг натижаларини тақдим этиш шакллари муҳокама қилинади, видеофильм, альбом, асл объект ва ҳаказо.                                                  |
| 3. Технологик босқич (фаолиятни амалга ошириш)                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                      |
| Иш жойини тайёрлаш. Технологик муаммоларни бажариш.                                                            | Меҳнат ва технологик интизом, меҳнат маданиятига амал қилишини назорат қилади.                                                                                                                                                                            | Ўз фаолиятини амалга ошириш. Изланиш, ижодий, ахборотли, ижтимоий аҳамиятга эга фаолият. Моделлаштириш.                                                                                                                              |

| 4. Якуний қисм                                  |                                                                                                        |                                                                                                                           |
|-------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Натижани ифодалаш (тақдимотга тайёрлаш)         | Маслахат беради, кичик гуруҳлар ишларини мувофиқлаштиради, уларнинг фаолиятини рағбатлантиради.        | Олдин кичик гуруҳларда, кейин бошқа гуруҳлар билан биргаликда олдиндан белгиланган шаклга асосан натижаларни шакллантириш |
| Натижалар химояси, тақдимоти (назорат ва синов) | Экспертиза ташкиллаштиради, масалан, эксперт сифатида ташқаридан одамларни таклиф қилади.              | Қилинган ишлар юзасидан ҳисобот, натижа тақдимоти.                                                                        |
| Рефлексия. Натижа ва жараёнларни баҳолаш        | Талабалар берган баҳоларга таяниб, уларнинг фаолиятини бошқариш бўйича олиб борган фаолиятни баҳолайди | Фаолият натижалари, жараён-ни ўзлари баҳолайдилар, бунда бошқалар берган баҳони ҳам эътиборга оладилар, гуруҳли рефлексия |

Муаммони ечиш тахминларини шакллантиришда талаба ўзлаштирган назарий билимлар асосида кузатиш, солиштириш, таҳлил, умумлаштириш, хулоса чиқариш каби ақлий фаолиятларни бажаради. Ақлий фаолиятдаги асосий жараён фикрлаш жараёни бўлиб, фикрлашнинг сифати унинг мантикийлиги, мустақиллиги, ижодийлиги, илмийлиги, асослилиги, узвийлиги, максадлиги, таҳлийлиги, қиссийлиги, умумлаштирилганлиги, ишонарлилиги, реаллиги даражаси билан белгиланади.

Шу билан бирга интеллектуал сифатлар хотира, тасаввур, англаш ва шу каби психологик жараёнларнинг тезлиги ҳамда бошқа параметрлари билан боғлиқ. Интеллектуал тараккиёт даражаси талабаларда қанча юқори бўлса, шунчалик яхши натижаларга эришиш имконияти ҳосил бўлади. Шунга кўра, талабаларда муаммони сезиш, уни аниқлаш, ечимига доир тахминни тўғри белгилаш ва ечимнинг тўғрилигини текшириш қобилиятлари ривожланиб боради.

Муаммонинг психологик, педагогик ва ижтимоий хусусиятлари моҳиятини таҳлил қилиш учун талабалар компетентлигини ривожлантиришнинг самарали усуллари ишлаб чиқиш асосий вазифа сифатида белги-

ланди ва тадқиқот доирасида педагогик тажриба-синов ишлари олиб борилди.

Тажриба-синов ишларида талабаларнинг компетентлигини ривожлантириш жараёни ҳолатини ўрганиш ва унда илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш қандай даражада амалга оширилаётганлигини аниқлашдан иборат бўлиб, қуйидаги ишлар амалга оширилди:

- талабаларнинг компетентлигини ривожлантириш ҳолати ўрганилди ва таҳлил қилинди;

- талабаларнинг компетентлигини ривожлантириш тизимининг ўқув режа ва дастурлари, талабаларнинг компетентлигини ривожлантиришнинг мазмуни ва сифати қўйилган давлат талаблари билан танишилди ва таҳлил қилинди;

- талабаларнинг компетентлигини ривожлантириш жараёнида илғор педагогик ва ахборот-коммуникацион технология воситаларидан фойдаланиш ҳолатлари ўрганилди ва таҳлил қилинди.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, муаммони таълим технологиялари талабалар томонидан физиканинг механика бўлимига оид ахборотларни мазмунли қабул қилишга шароит яратади, дарс вақтини тежайди, фанни чуқурлаштириб ўқитиш имкониятини таъминлайди ва таълим бериш жараёнида қулайликлар келтириб чиқаради.

#### Адабиётлар

1. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойихалаштириш ва режалаштириш: Ўқув услубий қўлланма/ Инновацион таълим технологияси серияси. – Т.: “Иқтисодиёт” 2012.154-б.
2. Джурев Р.Х., Раҳимов Б.Х., Холматов Ш.Ф. Янги педагогик технологиялар. Муаммони таълимга асосланган ўқув-методик қўлланма. –Т.: «Фан», 2005. 66-б.
3. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагогик-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). –Тошкент: “Истеъдод”, 2008. 105-б.
4. Карлыбаева Г. Бакалавр ўқитувчиларни тайёрлашга инновацион ёндашувлар (физика ўқитувчиларини тайёрловчи олий таълим муассасалари мисолида)// Услубий тавсиянома. –Тошкент. “Ворис” нашриёти. 2011. 98-б.
5. Мирзахмедов Б. ва бошқалар. Физика ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. 2 қисм. –Тошкент: 2010. 130-б.
6. Матжанов Н.С. Физика сабақларида жойбарлау усулидан пайдаланыш // Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириш. –Нукус: 2020, №5/1, 89-92-б.

**РЕЗЮМЕ.** Ушбу мақолада муаммони таълим технологиялари ва уларни олий таълимда қўллашнинг педагогик асослари ёритиб берилган. Муаллиф физиканинг механика бўлимини ўқитишда муаммони таълимнинг аҳамияти, муаммони дастур тузиш, муаммони таълимда ўқитувчи билиши ва қўллай олиши зарур бўлган билим ва кўникмаларни шакллантириш масалалари ҳақида маълумот бериб ўтган.

**РЕЗЮМЕ.** В данной статье рассматриваются проблемные образовательные технологии и педагогические основы их применения в высшем образовании. Автор дал информацию о важности проблемного образования в преподавании раздела механики, создании проблемной программы, формировании знаний и умений, которые преподаватель должен уметь знать и применять в проблемном обучении.

**SUMMARY.** This article discusses problematic educational technologies and the pedagogical foundations of their application in higher education. The author gave information about the importance of problem education in teaching the mechanics section, creating a problem program, forming knowledge and skills that a teacher should be able to know and apply in problem learning.

### ФАКТОРЫ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ В ПОВЫШЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ВОЕННЫХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ПО ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Г.Х.Жарылкасынова – преподаватель

Университет общественной безопасности Республики Узбекистан

**Таянч сўзлар:** инновация, интернет ресурс, интеграция, компетенция, компетентлик, коммуникация, масофадан таълим олиш.

**Ключевые слова:** инновация, интернет-ресурс, интеграция, компетенция, компетентность, профессиональная компетентность, коммуникация, дистанционное обучение.

**Key words:** innovation, online resource, integration, competence, professional competence, communication, distance education.

Осуществляемая в Узбекистане модернизация образования требует соответствия уровня профессиональной компетентности педагогов в новым вызовам времени.

Современный этап модернизации образования требует от всех ее субъектов не только быстрой реакции на происходящие изменения, но и умения правильно определять те характеристики профессиональной дея-